

RUMELİLİ ZA'İFİ'NİN GÜZELLİK ANLAYIŞI

Za'ifi-i Rumî's Understanding of Beauty

Emel NALÇACIGİL ÇOPUR

Dr. Öğr. Üyesi., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Antalya/Türkiye,
emelcopur@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3395-1286

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 21.06.2021
Kabul/Accepted:19.08.2021

DOI:

10.51592/kulliyat.955557

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk edebiyatı,
Rumelili Za'ifi, güzel,
güzellik unsurları, divan.

ÖZ

Edebî bir eser, yazar aracılığıyla dönemin kültür ve algılarını ifade eden çeşitli renklerden oluşmuş resimdir. Farklı unsurları ihtiva eden renklerin çoğu insanları güzele, güzelliğe sevk eden vesiledir. Bu bağlamda kadim tarihlerden itibaren poetikanın özünü güzellik kavramı oluşturmuştur. İslâm medeniyetinde yükselen klasik Türk edebiyatında da güzel ve güzele bulunan unsurlar fazlasıyla ele alınan konulardandır. Dolayısıyla güzel ve güzellik unsurları başlığında şimdiye kadar pek çok alan çalışmaları yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda XVI. yüzyıl şairi Rumelili Za'ifi Divanı'nın incelenmediği tespit edilmiştir. Konu hakkında mezkûr divan oldukça önemlidir. Nitekim Rumelili Za'ifi klasik Türk edebiyatında yer alan güzel ve güzellik unsurlarını fazlasıyla anlatmasının yanında konu hakkında kişisel görüşlerini ifade eden de bir şairdir. Bu sebeple makale Rumelili Za'ifi Divanı'nda güzellik anlayışı üzerinedir. Makale, mezkûr divanın titizlikle taranması neticesinde şairin güzel ve güzellik unsurlarını içeren sekiz manzumesinden oluşmaktadır. Bu manzumelerin yedi tanesi hüsn, zülf, çeşm, rûh, leb, hat, hâl redifli olup biri de şairin güzelliğe genel bakışını, çeşitli milletlerin güzelliklerini ifade ettiği subjektik özellik taşıyan kasidedir. Çalışma ile klasik Türk şiirinde güzellik unsurlarına genelden özele doğru bir bakış sağlanacak, şairin konuya ilişkin görüşlerine derinden nüfus edilecektir. Makalenin alan çalışmalarına katkı sağlaması ümit edilmektedir.

ABSTRACT

A literary work is a colorful painting the author conveys the culture and perceptions of the period. Such paintings that contain different elements are the means leading people to beauty. Accordingly, beauty has formed the essence of poetics since ancient times. The studies in classical Turkish literature also extensively discuss beauty and beauty elements. Yet, these studies have missed the Divan of 17th-century poet Za'ifi-i Rumî. In fact, Za'ifi-i Rumî is a poet conveying his personal views on the subject as well as describing beauty and beauty elements. Hence, the present paper explores the understanding of beauty in Za'ifi-i Rumî's Divan. The present paper covers eight poems of the poet. Seven of these poems are with repeated voice with the words "hüsn," "zülf," "çeşm," "rûh" "leb," "hat," and "hâl," and one is an ode with motives in which the poet expresses his general view of beauty and the beauties of various nations. The study provides a view of beauty elements in classical Turkish poetry and engages in the poet's views on the subject. We hope the paper to contribute to further studies.

Atıf/Citation: ÇOPUR, E. N. (2021), "Rumelili Za'ifi'nin Güzellik Anlayışı", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 14(Ağustos), 59-82.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Emel NALÇACIGİL ÇOPUR, emelcopur@akdeniz.edu.tr,

GİRİŞ

Edebiyat teorileri açısından metinler; hümanist anlamları, biçimleri ve içerdikleri politika izlenerek okunur. Bu yaklaşımların tümünde yazar aracılığıyla dönemin kültür ve algılarını görmek mümkündür (Aydın, 2019: 161). Dolayısıyla edebî metinler çeşitli renklerden oluşan tablo gibidir. Tablodaki renkler ise insanları güzele ve güzel

olan unsurlara yönelten vesiledir. Nitekim kadim tarihlerden itibaren poetikanın özü güzel ve güzellik temeline dayanmaktadır (Çokana, Aygün 2016: 10). Şiirin güzellik temeline dayanması şu şekilde gerçekleşmiştir:

Güzel ibaresi antik dünyada ilk defa Yunan filozofları tarafından ele alınmış, her filozofun terminolojisinde farklı anlamlar yüklenmiş bir terimdir. Güzellik Pythagoras'la kavramsallaşmış, güzelin mutlak uyumluluk anlamına geldiği belirlenmiştir. Herakleitos'a göre bu uyum zıtlıklarla sağlanan kavramdır. Güzelin insanda aranmasını bildiren Demokritos'un görüşünü Sokrates iyi ile ilişkilendirmiş ve asıl güzelliğin ruh güzelliği olduğunu vurgulamıştır. Platon ise güzeli, "kendinden güzel olan" şeklinde tanımlamıştır. Böylece güzeli idea öğretisine göre yorumlayarak kendinde güzel ve diğer varlıklardaki değişen güzel olarak iki tür güzelden söz etmektedir. Ayrıca filozof dünyadaki tüm güzelliklerin idea olan güzelin yansıması olduğunu bildirir (Özden, 2002: 61). Aristoteles de güzele orantı, simetri ve uyumluluk gibi matematik ilkelerle yaklaşır. Bu ilkelere büyüklük ibaresini de dâhil ederek güzel kavramına yücelik unsurunu da ekler (Taşkent, 2018: 26-27).

Antik çağda yukarıda izah edilen tahyil ve muhâkât üzerine özel bir formda temellenen şiir sanatı İslâm filozoflarının düşüncelerine de basamak olmuştur. İslâm felsefesinde ontolojik izahlar çerçevesinde insan aklının ulaşabileceği en genel kavram vücûd (varlık), en kutsal kavram ise Tanrı'dır. Fârâbî'ye göre varlık ancak zorunluluk ve imkân kavramlarıyla açıklanır. Zorunlu varlık; Vâcibü'l-vücûd zatına nispetle zorunlu varlıktır. Zorunlu varlık yok kabul edildiğinde zihin çelişkiye düşer. Zorunlu varlık her varlığın ilk sebebidir. Onun birden fazla olması da mümkün değildir. Yani zorunlu varlık; birdir, tektir ve ilktir. Bu bilgilerden hareketle kendisi bir sebeple var olmayan, zâtı ile zorunlu olan varlık tüm âlemin güzelliğinin kaynağıdır. Vâcibü'l-vücûd için güzellik kâinattan hareketle uyumluluk, iyilik, sevilen ve âşık olunan kavramlarına denk düşer. İbn Sînâ güzellik sahibi ilk ilkenin güzelliğinin tanımının olamayacağını ifade eder. Filozof eserlerinde Allah'ı güneş/nur ile ilişkilendirir. İnsan çıplak gözle güneşe bakamayacağı, gözlerini kapamak zorunda kalacağı gibi Allah'ın güzelliğini idrak etmenin de insan hafızası için güç olduğunu belirtir. Ancak insan varlığına kazanç verdiğini düşündüğü görüp hissettikleri ve aklıyla idrak ettiği güzelliklere tabii olarak yol bulursa o güzelliğe âşık olur. Çünkü güzelliğin idrak edilmesi eksiklikten kaçıp mükemmele meyletmektir. Ruh böylece mutlak güzele ulaşır. Mutlak güzele ulaşmak kâmil insan olmak adına bu dünyadan başlayarak yapılması gereken bir dizi eğitim işidir. Özellikle beden bağıyla kayıtlı insan nefsi için bu mümkün değildir. Beden bağından kurtulan insan, güzelliğin bilgisini bir nebze kazanan insandır. Bu durumda varlıklar kendi yetkinliklerini elde etmek adına aşkla O'na yaklaşırlar (Taşkent, 2018: 67-100).

İşte insanın hissettikleri ve aklının algılayabildiği kadarıyla âlemin/kozmosun güzelliğini keşfetmek istemesi sonucu, estetik evren anlayışı nitelemesi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İslâm felsefesinde tüm sanatsal/poetik yazılımlar psikolojik idrak ile ilişkilendirilmiştir. Şiir ve diğer sanatlar gerçekleri, var olanları hayâlî bir formda ya da hayâlî ifadeler içinde sunmayı hedefler. Bu noktada mütehayyile gücü; gerek sanat eserinin meydana gelmesinde gerek tüm hayal ürünü eserleri izleyen, dinleyen özne/süjelerde ortaya çıkan psikolojik etkileri bakımından önemli bir güce sahiptir. Nitekim şiirin; *eşit ölçüde kavillerden oluşmuş, hayal gücüne dayalı muhayyel bir kelam* olduğu filozofların ortak görüşüdür. Bu düzlemde şair biriktirilmiş duyu formlarını, hissî suretleri-idrak edilen manaları- kullanarak şiir yazar. Dahası var olanlara benzer veya zıt formda yeni şekillendirmeler yaparak izah eder. Şairin şiirde şekillendirdiklerinin dış dünyada gerçekliği ya da uygun olması

gerekmez. Çünkü insanda hayret uyandıracak olağanüstü formlar üretmek şairin mütehayyile gücünün göstergesidir. Neticede İslâm felsefesinde estetik ve sanat ifade eden her türlü bilgi metafiziksel boyutta ele alınır. Öncelikle güzellik ve onun ötesinde sanat ve estetik kavramları Allah'ın güzelliğine dair anlatılarda sembolik ve mecâzî ifadelerle işlenir (Koç, 2019: 26). Fârâbî şairin mütehayyilesinin işlevini; tahayyül yetisinin alanına giren her nesne ve düşünceyi taklit etmesi, kopyalaması, temsil etmesi ve sembollerle anlatması olarak tanımlamıştır (Arslan, 2020: 20). Fârâbî'ye göre şairler mükemmellik ve noksanlık bakımından farklı olmalarına rağmen onun düşüncesinde şiir; şaire gelen ilham veya şairin kendisinde olan durumun açığa çıkmasıyla gerçekleşir. Filozof ilhamla ilgili araştırmaların ahlâk ve ruhî durumları anlatan psikoloji biliminde incelendiğini belirtir. Ruhî durumların ifade edilmesini ise birbirine benzeyen iki durum arasında benzerlikler bulmak veya halkın anlayacağı dille kolayca anlaşılacak açık manaların şiirde sunulması olarak yorumlar (Taşkent, 2018: 101-160).

Günümüzde de varlık ve nesnelere hakkında her türden değer yargısı olarak kullanılan güzellik; klasik Türk edebiyatının temel konusudur. Çünkü bu edebiyat şairlerinin görüşleri doğrultusunda söz; yaratılanların yaratıcısı anma ve şükretme aracıdır. Gerçek şairin görevi de âlemin sırrını açıklamak, ondaki oluşumları bildirmektir. Bu bağlamda şairler manzumelerinde yaratıcılığının öncesi ve sonrası olmayan Yüce Allah'ı, insanı en güzel şekilde yaratanı anlatırlar. Onların eserlerinde anlatmaya çalıştıkları yüz, göz, kaş, ben gibi güzellik unsurlarını betimleyen ifadelerin hakikati anlaşılınca bu unsurlarla Yüce Allah'a şükredildiği anlaşılır (Çavuşoğlu, 1986: 7; Kahramanoğlu, 2015: 43). Nitekim hakikatle bütünleşen manzumeler metafizik boyutta, iyilik, ahlâkla eş değer kabul edilenler didaktik ifadelerde, ilâhî aşka tedâî yapılanlar tasavvufî boyutta estetik değerle işlenerek klasik Türk edebiyatında insanların coşku ve heyecana kapılmasına vesile olur.

Bu sebeple makale, XVI. yüzyıl şairi Rumelili Za'îfî Divanı'nda yer alan güzellik manzumeleri üzerinedir. Rumelili Za'îfî, müderris olmasının yanında mutasavvıf bir divan şairidir. O, tasavvufî görüşe göre XIII. yüzyılda İslâm medeniyetini en iyi şekilde anlatan Muhyiddin İbn Arabî'nin şiirlerinde belirtilen güzelliği kendisine ilke edinmiş, manzumelerini bu doğrultuda kaleme almıştır. İbn Arabî *Fütûhât* adlı eserinde yukarıda izah edilmeye çalışıldığı gibi güzelliğin tüm varlıkların yaratıcısının Allah'tan kaynaklandığını bildirmiştir. Eserin ilerleyen bölümlerinde güzellik öncelikle saç ve göz ile ifade edilmiştir (Kanık, 2017: 10-83). Ayrıca klasik Türk edebiyatının kurucularından Şeyhî ve bu edebiyatın temellerini atan Necati Bey Divan'ında da güzellik Allah ile ilişkilendirilmiştir. Güzellik unsurlarının başında da saç ve göz sıralamasının olması dikkate şayandır (Tarlan, 2021 67, 97; Çavuşoğlu, 2017: 118, 139). Za'îfî de *Divanı'nda* güzelliği öncelikle saç, göz ile ele almış ve güzelliklerin kaynağının ilâhî aşktan ileri geldiğini manzumelerinde anlatmıştır. Bunların dışında Za'îfî ilgili manzumelerinde gözleri sürmeli, yanakları kırmızı, ağzı hokka, teni kâfur kokulu güzeli kaş, gamze, burun, el gibi diğer güzellik unsurlarıyla ele alarak klasik Türk edebiyatında sıklıkla teşbih konusu olan güzel portresi çizmektedir. Bu hususun ötesinde şairin konu hakkında şiirlerini kanaatimizce önemli kılan; güzellik unsurlarına kolların dâhil edilmesi ve saçları sarı, yüzdeki tüyleri semender, elleri yelpazeye benzetilen klasik Türk edebiyatında az rastlanan güzel oluşturmasıdır. Dahası Rumelili Za'îfî manzumelerinde klasik Türk edebiyatında en çok zikredilen güzellik unsurlarına dair ayrı ayrı şiir yazan ender şair olması, diğer milletlerin güzellerine de yer vermesi sebebiyle konu hakkında incelenmesi gereken bir şairdir.

XVI. yüzyıl şairi Rumelili Za'îffî'nin asıl adı Pîr Muhammed b. Evrenos b. Nureddîn'dir. Makedonya'nın Kratova kasabasında doğan şair, ataları asker iken babası ve kendisi ilimle meşgul olmayı tercih etmiş velûd bir şahsiyettir. Şair Külliyyât'ında beş yaşında ilme olan merakı üzerine ilk hocasının babası olduğunu bildirir. Genç yaşta Edirne, Bursa üzerinden İstanbul'a gelen Za'îffî, burada Sahn Medresesi'nde zamanın ilimlerini öğrenmiştir. Mülâzımlığın ardından müderrislik görevlerinde bulunan şair, manzum ve mensur sekiz eserin müellifidir (Coşkun, 2013: 44/103). Mezkûr divan 2011 yılında günümüz Türkçesine Kâmil Akarsu tarafından kazandırılmıştır. Yazıda verilen örnek metinler ilgili çalışmaya, ayet mealleri ise Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'na aittir.

Hüsn

Güzel; insanın göz zevkini okşayıp gönül kapısını fetheden belli bir uyum ve dengeye sahip her türlü varlık ve nesnenin genel olarak nitelendirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda klasik Türk edebiyatında da şairlerin hayal dünyalarında çeşitli teşbihler ile edebî sanatlar çerçevesinde ziyadesiyle ele alınmıştır. Dolayısıyla her şairin divanında olmazsa olmaz bir konudur. Elbette konu hakkında şimdiye kadar yapılan özel bir çalışma söz konusudur (Erdoğan Taş, 2018). Bunun yanında konu divan tahlillerinde de ayrı bir öneme sahiptir (Çavuşoğlu, 2017; Kurnaz, 2012; Tarlan, 2021). Kadın çalışmaları altında eser ile de konuya yer verilmiştir (Cebeci, 2017). Güzel ve çeşitli güzellik unsurlarını içeren makaleler daha fazladır (Kaya, 2000; Şahin, 2011, 2012; Nazik, 2018; Tanyıldız, 2005, 2009; Uludağ, 2015).

Klasik Türk şiirinde mekân ve içecek olarak güzel kavramı; Kur'an'da cennet ehline berrak, içimi lezzetli kadehlerin dolaştırılacağını (Saffât, 37/46; İnsân, 76/15) bildiren ayet meallerinden ilhamla ele alınan konudur. Cennet kelimesinin ağaçlarla kaplı alan anlamından hareketle yeşilliğin canlandığı baharda gül bahçesi, bu edebiyatta aşka yönelme zamanıdır. Ayrıca sevgilinin yüzü çiçeklere benzetilir. Dolayısıyla bahar zamanı, gül bahçesi, çiçekler ve işret meclisinin tenasübünden oluşan bir tablo çizilir. Rumelili Za'îffî aşağıdaki hüsn/güzellik redifli gazelinin matla beytinde okuyucusunu güzel gül bahçesinin güllerinin açıldığı, içki meclisi zamanına *gel* diyerek davet eder. Çünkü yüzü çiçekler gibi güzel olan sevgili, hoş görüntüsüyle güzellik bağına süs vermiştir:

Vakt-i 'işretdür gel açıldı gül-i gül-zâr-ı hüsn

Hûbluk bâğına ziyet verdi hoş ezhâr-ı hüsn

Bahar; yağmurdan sonra kabaran toprakta gönüllere letafet veren, her türden çift çift bitkilerin yetiştiği (Hac, 22/5) insanları da coşturan özel bir dönemdir. Bu sebeple bahar mevsimi klasik Türk edebiyatı şairlerine oldukça ilham vermiştir. Şair bahar döneminde gönül hanesinden sıkıntı karanlığının kaldırılmasını ister. Bu zulmetten kurtulan kişilerin kâinata gün gibi güzellik nurunun pırıltısını vereceğini bildirir:

Hâne-i dilden bu dem gam zulmetin ref' eyle kim

Kâinâta gün gibi virür ziyâ envâr-ı hüsn

Yaratılma aşaması insanların her dönem merak ettiği, edebiyatın da sıklıkla ele aldığı konu olmuştur. Bu konuda Kur'an Nûr suresi 35. ayette kâinatın Allah'ın nuru ile aydınlandığını beyan eder. Ardından göklerin, yerin hükümrânı olan Yüce Allah'ın ilk ve ebediliğini, evrende cüzden küle her yaratılanla varlığının delillerinin açık

olduğunu bildirir (Hadîd, 57/2-3). Klasik Türk edebiyatı telakkisinde de kâinat Allah'ın sırlarının zuhûr bulduğu, seyredilecek nakışlarla bezenmiş güzellik tablosudur. Dolayısıyla bu edebiyatta kâinat Hakk'a nazaran âyine mesabesindedir (Uludağ, 2005: 56). Nitekim kutsî bir hadiste **Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (varlık âlemlerini ve insanı) yarattım.** buyrulmaktadır (Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/132). Bu beyitte ise Hakk'ın sırlarının kaynağının ilâhî nurun âyetleri/izleri olduğu âyet ibaresinin tenâsübü ile anlatılır. Ezel Nakkâş'ının yeryüzündeki nakşının sevgilinin aynasının güzelliği olduğu yukarıdaki mezkûr ayetlere de lafzen telmihte bulunularak ifade edilir:

Âyet-i nûr-ı ilâhî mazhar-ı esrâr-ı Hak

Nakş-ı Nakkâş-ı Ezel âyine-i dildâr hüsn

Hz. Peygamber'in vefatından sonra bid'atlara karşı Ehl-i sünnete mensup elitlerin VIII. yüzyıldan itibaren oluşturdukları kendisine has bir yaşam disiplinine dönüşen tasavvufî görüş, her daim Allah ile olmak ve dünyalık metalara önem vermemek üzerine kuruludur (Kuşeyrî, 2019: 25). Tasavvufî görüşte insanın bu amaçlar doğrultusunda bilgi edinme isteği aklının gereğidir. Akli sabırla birleştiren insan maddenin zevkini duyduğu can varlığından uzak kaldığı nispette insan-ı kâmil olacaktır. Rumelili Za'îfî, bu beyitte sûfiyane bir üslupla kâinattaki güzellikleri görenlere akıl, sabır ve can varlıklarını müzâyadede satmalarını ister. Çünkü bugün güzellik pazarı oldukça kızışmış, hareketlenmiştir. Böylece şair kâmil insan olma yoluna çok kişinin baş koyduğunu ifade etmektedir:

'Akl ü sabr u can metâ'ını mezâd eyleyelüm

Çünkü germ-â-germ durmuşdur bugün bâzâr-ı hüsn

Klasik Türk edebiyatında ayag şeklinden dolayı açık istiare ile kadeh kelimesine karşılık gelir. Kadehe doldurulan şarap yukarıda açıklanan mezkûr ayetler ışığında aşk şarabıdır. Maddî âlemde gördükleri karşısında güzelliğe mest olan kişinin bir şeyhe intisap edip bazı yetkinliklere ulaştıktan sonra şeyhten ders verme onayını kazanmasına tasavvufî öğretilerde *el almak* denilir (Uludağ, 2005: 120). Yine bu öğretilerde her dem hemhâl olunmak istenen, salih kulları tarafından çok sevilen Yüce Allah (Hûd, 11/90; Bürûc, 85/14) sevgili olarak telakki edilir. Aşağıdaki beyitte Rumelili Za'îfî fırsatı kaçırmadan elden kadehin bırakılmamasını, gönle aşkın yerleştirilmesini öğütler. Çünkü sevgili kâinatta insana güzelliği yaşaması, yaşadıklarını öğretmesi için el vermiştir:

Fursatı fevt itmeyüp elden komagıl ayagı

Kâyinât içre sana el virdi çün iy yâr hüsn

Klasik Türk edebiyatı telakkisinde kâinat; göz zevkini okşayan denizler (Nahl, 16/14; Câsiye, 45/12) ve türlü çiçeklerle donatılmış (Nahl, 16/13) bir açık hava müzesidir. İman eden kimseler için ahiret hayatı dünya hayatındaki nimetlerden çok daha güzel ve çeşitlidir (Bakara, 2/25). Bu bağlamda insana güzelliği yaşayıp anlatmasını öğütleyen Rumelili Za'îfî, bu beytinde hiçbir düzensizliğin olmadığı kâinatta (Mülk, 67/3) sevgilinin güzelliğinin esiri olduğunu istifâm sanatıyla anlatır. İki âlem dünya ve ahiretin güzelliğe âşık olduğunu ifade eder:

Ben nice dildâr hüsniñün esîri olmayam

Kim olup durur dü 'âlem 'âşık-ı didâr-ı hüsn

Kur'an kâinatın aydınlanmasını; hücre içinde mübarek bir ağaçtan tutuşturulan, cam fanustaki kandil teşbihiyle bildirir (Nûr, 24/35). Bu ayetten ilham alan Rumelili Za'îfî güzellik aktarının dünyayı güzel kokuyla yaratması neticesinde gönüllerin buhurdanlık içindeki aşk ağacının tütsüsüyle yandığını anlatır. Mezkûr ayete tedâide bulunur:

Yakdı diller micmeri içre buhûr-ı 'ûd 'ışk

'Âlemi kıldı mu'attar bûy ile 'attâr-ı hüsn

Kâinatın var olma amacı; gazelin üçüncü beytinde açıklanmaya çalışıldığı üzere Yüce Allah'ın güzelliğinin bilinmesini istemesidir. Ayrıca *Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.* hadisinde de bildirilen Hz. Peygamber'e tazîm ifadesidir (Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/191). İslâmî literatürde her iki hadisten de anlaşılacağı üzere evren ve onda olanların tümü bu aşk neticesinde var olmuştur. Rumelili Za'îfî de güzellikle doldurulan dünyanın, baştan ayağa ahiretin de aşkla dolduğunu, aşkın kaim olduğunu anlatır:

Hüsn ü zîbâlıkla doldurdu kamu dünyâyı 'ışk

Başdan ayaga dutupdur 'âlem-i ukbâyı 'ışk

Zülf

Saç diğer edebiyat alanlarında olduğu gibi klasik Türk edebiyatında da oldukça benzetmelere konu olmuş, ziyadesiyle zikredilen güzellik unsurudur. Şair, zülf redifli gazelinde saçı aşağıdaki unsurlara teşbihle ifade etmiştir.

Rumelili Za'îfî gazelinin ilk beytinde siyah saçları güzel sevgilinin yüzünü kapatması nedeniyle kâfire benzetir. Yüzü adeta meskeni ilan eden dinsiz perçemlerin ateşe tapan kâfir olduğunu söyler. Kâfir kelimesi örten, kapatan anlamlarında düşünüldüğünde perçemler sevgilinin yüzünü örtmesi nedeniyle sevgilinin gerçek güzelliğini kapatan kâfirdirler:

Ol ruh-ı zîbâ olalı meskeni müşgîn-i zülf

Kâfir-i âteş-perest olmuş durur bî-dîn zülf

Yüzün yanında, zincir gibi uzun saç klasik Türk edebiyatında zülf kelimesine karşılık gelmektedir. Bu edebiyatta yüzün büyük bir bölümünü teşkil eden yanak bazen mekân olup çiçeklerle donanmış bahçeye teşbih edilir. Bu bahçe renk, tazelik, temizliği tedâit ettiren güller ve lalelerle donatılmıştır (Erdoğan Taş, 2018: 116-196). Saç ise koku, şekil ve renk yönünden sümbüle benzetilir (Tanyıldız, 2009: 954). Hatta sümbül o kadar zülf ile özdeşleşmiştir ki açık istiare yoluyla direk sümbül zikredilir. Bu edebiyatta sevgilinin yanağının güle ve laleye teşbih edilmesi şu sebeplere bağlıdır:

Gül rengi, şekli ve kokusu bakıldan çeşitli teşbihlere konu olmuş çiçektir. Bunların içinde her özelliği ile en çok benzetilen Hz. Peygamber'dir (Kurnaz, 1996: 14/220). Türk süsleme sanatında kitap, çini, maden, ahşap ve

dokumada yaygın bir süsleme ögesi olan lale kelimesi ise eski yazıda Allah lafzındaki kelimelerle yazılmaktadır. Dolayısıyla lale kelimesinin ebced değeri ile Allah lafzının değeri altmış altı sayısını vermektedir (Baytop-Kurnaz, 2003: 27/80). Klasik Türk edebiyatı şairleri bu bilgilerden ilhamla sevgilinin yüzünü Hz. Peygamber'in olağanüstü güzellikteki gül yüzüne benzetmişlerdir. Ayrıca her varlığın yaratıcısının Allah olduğu inancıyla onun yaratan Allah'tan var olduğunu okuyucularına bildirmek için gül ve laleyi teşbih unsuru olarak kullanmışlardır.

Güller, lalelerle donanıp güzel gül bahçesinin açıldığı bir tablo çizen Rumelili Za'îfi, perçemlerin o bahçenin etrafını acayip şekilde sümbüllerle süslediğini bildirir:

Donanup gülzâr-ı hüsn açıldı güller lâleler

İtdi sümbüllerle etrâfın 'aceb tezyîn zülf

Zülf, sevgilinin güzel yüzünü örtüğü için buluta da benzetilir (Erdoğan Taş, 2018: 125). Nitekim su buharının yoğunlaşmasından meydana gelen bulutlar, yüksekliklerine göre üçe ayrılırlar. Bunlardan yüksek bulut türü olan Cirrostratus gökyüzünü tamamen kaplayan, şeffaf, saça benzeyen, düzgün görümlü bulutlardır (<https://www.mgm.gov.tr>).

Rumelili Za'îfi gazelin üçüncü beytinde zülfü yağmur damlalarını oluşturan, yağmur sonrası etrafa güzel koku salmaya vesile olan bulutlara teşbih eder. Güzel gül bahçesine amber yağdıran bir bulut olan zülf, kokusuyla gülün gezegenlerinin nefesini karıştırdığını tenâsüb sanatı ile anlatır:

Bir bulutdur gülistân-ı hüсне 'anber yagdırur

Halt ider müşgi gül-âbâ nefes tahsîn zülf

Klasik Türk edebiyatında zülf yanakların yanında orta uzunlukta kıvrım şeklinde saç olarak da bilinir (Erdoğan Taş, 2018: 116). Sevgilinin yanakları ise rengi ve kokusuyla ilişkilendirilerek sanki gül yaprağıyla içini doldurmuş güzellik âbidesidir. Bu durumda yanakların yanlarında bulunan zülüfler sevgili uykudayken her gece o kırmızı yücelik âbidelerine kalbini yaslamış bir âşıktır. Ayrıca beyitte geçen bâl kelimesi Farsça kanat anlamında düşünüldüğünde zülüfler kıvrımından dolayı kanada teşbih edilmiştir. Böylece zülüfler içleri gül yaprağıyla doldurulmuş yanaklara kanatlarını yaslayan birer kuşlardır. Rumelili Za'îfi bâl ibaresine ihâmle zülüfleri âşık ve kanada teşbih eder:

Sürh vâlâ içini gül yapragıyla doldurup

Yaştanur her gice anı eyleyüp bâlin zülf

Za'îfi gazelinin birinci beytinde olduğu gibi zülüfleri yine yüzün iki yanından aşağıya uzanan saç olarak tasvir etmektedir. Sevgilinin her nefesiyle ayın yapan uzun zülüfler bin âşığı sihirleyip asan büyücü gibidir. Bu büyücüden kaçınılmasını nidâ sanatıyla dile getiren Rumelili Za'îfi, aynı zamanda ayın yapan zülüflerle kapalı istiare gerçekleştirir. Dolayısıyla okuyucusuna aşk yolunda idam edilmek üzere kurulan darağacı mazmûnu sunar:

İy dil ol sehhârdan eyle hazer kim sihr ile

Her nefes bin cânı ber-dâr itmedür âyîn-i zülf

Klasik Türk edebiyatında sevgiliyi gönül kuşlarından, âşıklardan/rakîbden korumak amacıyla saçlar rengi, inceliği ve uzunluğu itibarıyla ağa teşbih edilir. Bu teşbihin dayanağı ise üretim ve depolama alanlarının kuşlardan korunması amacıyla direkler yardımıyla siyah renkte oldukça ince ağ ile kaplamasıdır. Tane arayan kuşlar bu ince ağları fark etmeden takılınca üretilen ürünler korunmuş olur. Ayrıca bu edebiyatta en çok konu edilen sevgili, âşık ve rakîp üçgeninde âşık her zaman rakipten kurtulmanın yollarını arayan, onu bertaraf etmek isteyen kişidir. Rumelili Za'îfî'nin aşağıdaki beyti bu durumu açıklayan mahiyettedir. Büklüm büklüm saçlar güzellik bahçesindeki ağaca benzetilerek o saçların gönül kuşlarının avlanması için yapıldığı anlatılır:

Bâg-ı hüsn içre kurulmuş agdur efsun ile

Murg-ı diller saydıçün olmuş durur pür-çîn zülf

Saç klasik Türk şiirinde renginin siyahlığından dolayı Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan ceylanların karın derisi altındaki yağ parçasından çıkarılan miske benzetilir (Pala, 2004: 130). Gazelin bu beytinde şair şahsına seslenerek okuyucusunu uyarmak ister. Ayrıca miskin kelimesinin ilk anlamı hareketsiz, durağan demektir (Devellioğlu, 2007: 653). Âşığı baştan çıkararak güzel kokulu saçlardan sakınılması gerektiğini bildiren şair, miskin ibaresini tevriye sanatıyla gerçekleştirir:

İy gönül kendüleyin başdan çıkarur 'âşıkı

Key sakın baş koşmagıl fettandur iy miskin zülf

Kurgusu Arap edebiyatından alınan Leylâ ve Mecnûn hikâyesi klasik Türk edebiyatında fazlasıyla konu edilen anlatıdır. Şairler bu aşk mesnevisinin başkahramanlarının ismini zikrederek telmih sanatı gerçekleştirirler. Bunun yanında Leyl ismini kelime anlamı gece doğrultusunda ihâm-ı tenâsüb sanatı uygulayarak kullanırlar. Rumelili Za'îfî bu hikâyeye atıfla Leylâ'nın saçlarına veya gece gibi karanlık, kıvrım kıvrım saçlara her kim gönül bağlarsa mutlaka Mecnûn gibi aşk çölünün yolunu tutacağını dile getirir:

Her ki dil-bend eyleye Leylî-i zülfün pîçine

Lâcerem Mecnunlayın dutar hemîn sahrâ-yı 'ışk (TII/9-16)

Çeşm

Klasik Türk şiirinde de göz güzellik unsuru olarak ayrı bir öneme haizdir (Erdoğan Taş, 2018: 45). Bu sebeple metinlerde en çok zikredilen unsurdur (Nazik, 2018: 155). Göz sadece sevgilinin güzelliğini veya bakışlarıyla yaralayıcı vasfını ifade etmede kullanılmaz. Sevgilinin şehveti simgeleyen kırmızı şarapla doldurulmuş kadehe benzeyen dudacağı, onun bakışından sarhoşluk hali yaşayan âşığın kızaran gözleriyle ilişkilendirilir. Şair her zaman sevgilinin kırmızı dudakları karşısında kendinden geçip gözlerinin sarhoşluk halindeki gibi kızardığını, süzgül olduğunu söyler. Beytin ikinci mısraında iki yandaki saçlar muhafızlara benzetilir. Muhafız perçemlerle adeta karşı karşıya gelen, orada olan âşık, sevgilinin gözlerini göremediğinden gözlerinin kötülük saçtığını anlatır. Aynı zamanda şair korumalardan, saçlarından dolayı sevgilinin gözüne temas edemediğini bir nevi onun gözüne giremediğini de ima etmektedir. Bunların yanında kırmızı şarap dolu kadeh, renginin ötesinde ağız kısmı da şeklen

göze benzetilir. Bu durumda Za'îfi, her zaman kırmızı kadeh dolu şarap gibi oynak bakışlı sevgilinin gözlerinden sarhoş olup süzgün baktığını dile getirir. Kapatılan saçlarından dolayı gözlerinin kötülük yaptığını bildirir:

Dem-be-dem câm-ı lebünden mest olup mahmûr çeşm

Koparur der-bend-i zülfeynünde şerr ü şûr çeşm

Hız. Peygamber'in özellikle okçuluğun öğrenilmesine dair hadisleri çerçevesinde Türkler için okçuluk savaş disiplini olmasının yanında oldukça önemli bir spor olmuştur. Okçuluk kültüründen ilhamla klasik Türk şiirinde sevgili, bakışlarıyla âşığı yaralayan hatta öldüren acımasız kişi olarak tahayyül edilir. Âşığı öldürücü bakışların merkezi olan gözler, hedefe tam isabet ettiren okçuya benzetilir. Okçuya nispet edilen *merdüm* kelimesinin anlamından hareketle okçunun kan döken, zâlim gözlerinin başarılı avcı olduğu ifade edilir. Böylece insan anlamındaki *merdüm*, iyi okçu, göz ve av kelimelerinin tenâsübü söz konusu edilir. Şair, her köşeyi bir can kaçırmadan avlayan avcının kan döken, zalim gözlerinden fırlayan bakışlarla çok iyi bir okçu olduğunu söyler. Böylece sevgilinin kimseye yüz vermediğini de ima eder:

Avlayup her gûşeyi bir can kaçırmaz sayd ider

Katı tîr-endâzdur ol merdüm-i hun-hâr çeşm

Klasik Türk şiirinde kelimeler adeta bir kuyumcu titizliğiyle dizilen, ışığın etkisiyle renk değiştiren kıymetli taşlardan imal edilmiş mücevher gibidir. Kelimelerin temel veya mecaz anlamlarının şiir içindeki uygunluğu ile ihâm-ı tenâsüb sanatı gerçekleştirilir. Böylece şiir mana derinliğine sahip olurken okuyucunun metne bakış açısı genişler, ufku açılır. Şair, önceki beyitte bakış oklarıyla öldüren yârin maharetli oluşunu bildirdikten sonra bu kez onun cesaretini ve yarı sarhoş halde bakışını anlatır. Nitekim beyitte geçen *şîr-gîr* bir önceki cümlede bildirilen anlamlara sahiptir. Aslan gibi cesur veya aşk sarhoşluğundan çakırkeyif bakışlı sevgilinin oku âşıkların kalbine saplandıkça aldatan gözlere hangi gönlün güç yetireceği istihâm sanatı ile bildirilir:

Kalb-i 'uşşâkı yarar atdukça tîr ol şîr-gîr

Kangı dil tâkat getürür eyleye çün zûr çeşm

Divan şairlerin gözünde müstesna konumdaki sevgili ay gibi parlak, ışıltılı ve güzeldir. Onun parlak yüzünü görmek için güneş bile ışığını kaybetmeye razıdır. Bu kurgu doğa olayı şeklinde düşünülüp şairlerin çeşitli kelime oyunları yapmalarını sağlar. Rumelili Za'îfi, *gün yüzi görmek* deyimini ile o ana dek gülmeyen talihinin kendisinden yana olması veya sevgilinin gün kadar parlak yüzünü görmek için güneş gözlerinin melekle adeta sevgiliyi tuttuğunu dile getirir. Onun sevgiliye tutkusundan dolayı semada veya talihinde güzellik ayının meşhur olduğunu açıklar:

Şöyle meşhur oldı hüsnün mâhı kim eflâkde

Gün yüzini görmeye dutar melekle hûr çeşm

Şair bir üst beyitte sevgilinin meşhur olma sebebini hüsn-i tâlille aşkına bağlamış, sevgiliye kızmıştı. Yine kızgınlığı devam etmektedir. Sevgilinin kendini beğenen gözlerinden süzülen bakışlarının ne kadar boş bir kibir olduğunu

vurgular. O bakışlardan güneş ve ay gibi parlak aynada yanağın aksini görüp diğer sevgililere karşı boşuna böbürlendiğini anlatır:

Mihr ü meh âyînesinde ruhları 'aksin görüp

Veh ki hüsnine kılur dilberleri mağrur çeşm

Klasik Türk şairlerinin hayal dünyasında sevgili ulaşılmazdır. Ulaşılmazlığı sevginin yüceliğinden kaynaklanır. Çünkü sevgiliye dahi duyulan aşk ilâhî aşka giden yolda bir basamaktır. Bu bağlamda sevgiliye duyulan aşk da özdür, hayatın kaynağıdır. Şair ona, aşka kavuşmak için türlü eziyetlere katlanmayı kabullenir. Hatta zaman zaman vücudunu dilberden gelecek oklara poligon tahtası yapmaya razıdır. Tek ki sevgili kendisinden uzak olmasın. Rumelili Za'îff, irsâl-i mesel sanatını uygulayarak sevgiliye kızmasının nedenini gözden uzak olan gönülden de uzak olur atasözleriyle açıklar. Beytin ikinci mısraında Allah'a âşıkların özünden uzak göz kılmaması için niyaz eder:

Çünkü gönülden çıkar gözden irag ola kişi

Kılmasun 'âşıkları yâ Rab özinden dûr çeşm

Klasik Türk edebiyatı şairleri aldıkları eğitimi dönemin kültürüyle birleştirerek birer bilgin edasında metinlerini kaleme alırlar. Böylece nesne veya organları benzetme ögesi olarak kullanırken okuyucularına dönemsel kültürden de bilgi verirler. Aşağıdaki beyitte geçen *kâfur*; Uzak Doğu'da yetişen, hekimlikte kullanılan, beyaz renkli yarı saydam maddedir (Devellioğlu, 2007: 481). Bu madde rengi ve tedavi edici özelliğinden dolayı en dışta bulunan, dış etkilere karşı koruyan göz akı ismi verilen gözün beyaz tabakası ile ilişkilendirilir. *Za'ferân*; sarı renkli safran bitkisi de yaraların tedavisinde kullanılan bir çeşit ottur. Şair sevgilinin beyaz renkli kâfur gözünün tedavi edici olduğunu imâ eder. O gözlerden başın feda edildiği aşk savaşında âşığın yüzüne yaralarını tedavi etmek için za'ferân döküldüğünü bildirir, bir çeşit tedavi yönteminden de haber verir:

'İşk cenginde bugün baş oynayan cân üstine

Rûy-ı 'âşık za'feran döker saçar kâfur çeşm

Rumelili Za'îff metinde sevgilinin kırmızı şarap dolu kadeh, usta bir okçu, aldatan, güneş gibi sıcak bakışlı, kibirli ve tedavi edici kâfura benzettiği gözlerini son beyitte nedene bağlar. Yârin âşığa namus gözlerini terk ettirdikten sonra onu canından usanmış hale getirenin rezil edenin aşk olduğunu bildirir:

Evvelâ nâmûsı çeşmün 'âşika terk itdürüp

Sonra cânından kılup bîzâr ider rüsvây 'İşk (TIII/17-24)

Ruh

Klasik Türk şiirinde güzellik unsuru olarak saç ve gözden sonra ziyadesiyle zikredilen diğer unsur ruh; yanaktır. Metinlerde yanak en çok ruh kelimesi ile ifade edilmiştir (Uludağ, 2015: 16, 18). Ruh; parlaklık, renk ve temizliğinden dolayı ayet, kıblegâh, iman, tecelli, sayfa, mektup, hazine, gözyaşı, güzellik meydanı gibi benzetmelerle karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan Taş, 2018: : 196). Rumelili Za'îff, yanağı gül gibi renkli veya lâtif

kırmızı kâğıtlardan oluşan sayfalara teşbih eder. O yanağın âşıklara bu zamanda/bu solukta şiddetli arzuların tanzim edildiği dergi yazdığını tenâsüb ile bildirir:

Gül gibi cem' eyleyüp rengin ü al evrâk ruh

Yazdı 'uşşâka bu dem mecmû'a-i eşvâk ruh

Yanak Türk edebiyatında parlaklığı ile gök cisimlerine benzetilir. Varlık âlemine zerre kadar güneş tabiatıyla kıvılcımlar düşen yanağın âşıkların evlerini baştanbaşa yaktığı tenâsüb sanatıyla ifade edilir:

Zerre denlü düşdi kevne şemsi tâbından şerer

Hâne-i 'uşşâkı itdi ser-te-ser ihrâk ruh

Yanak, büyük bir bölümünü kaplaması sebebiyle klasik Türk edebiyatında çeşitli teşbihlerle yüzü ifade etmede de kullanılır. Yanak yüz anlamında kullanıldığı zaman tenâsüb sanatı çerçevesinde göz, ağız, burun, alın gibi diğer organ ve yüzün bölümleri ile de zikredilir. Ayrıca sîne/yürek hayatî önemi, rengi ve yaşanan sıkıntıların derinden hissedildiği yer olması sebebiyle klasik Türk şiirinde ciğerle birlikte ele alınır. Bu sebeple hasret köşesinde inleyen yüreğin, kebab gibi yanan ciğerin, ağlayan gözlerin sevgilinin yüzünü şevkle arzuladığı anlatılır:

Sîne nâlân ü ciger biryân ü giryân dîdeler

Künc-i hasretde bu yüzden olmuşam müştâk-ı ruh

Klasik Türk şiirinde güzel yüzü tanımlamada en çok zikredilen ülke Çin'dir. Bunun yanında Mani dinini oluşturduğu rivayet edilen Mânî'nin ressam olması, Nigârîstân isimli kutsal kitabının güzel resimler ihtiva etmesinden dolayı metinlerde yüz, kaş kelimeleriyle birlikte geçer (Yeniterzi, 2010: 309). Yüz güzelliğinin merkezi olarak genellikle şekli ve parlaklığı itibarıyla dolunaya benzetilir. Ayrıca diğer güzellik unsuru olan kaş ise bu edebiyatta genellikle kavisli oluşu ile yaya, hançere, yarım daire olan kubbe, ev gibi binaların tepesine teşbih edilir. Şair, aşağıdaki beytinde sevgilinin güzelliğini şüphesiz ibaresiyle pekiştirmektedir. Onun yüzünün güzelliğinin Çin evi olduğunu vurgular. Dolunaya benzeyen yüzünde kavisli kaşları yanağının kemeridir:

Hâne-i Çindür yüzün zibâlığı pes lâcerem

Çün meh-i nev ol mukavves kaşlarundur tâk-ı ruh

Rumelili Za'îfi bu beytinde de yüzü güneşin pırıltısı ile ilişkilendirmiştir. Dikkatleri beşerî aşktan İlâhî aşka çevirerek okuyucusuna seslenir. Göz açıp âlemin zerre zerre görülmesini isteme nedenini güneş gibi parlayan yüzün baştanbaşa nurla dolması sebebine bağlar:

İy gönül cân gözün aç gör zerre zerre 'âlemi

Ç'âftâb itdi ser-â-ser nûr pür-âfâk ruh

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in hadisleri ve tasavvufî görüşle beslenen klasik Türk edebiyatında kâinatın yaratılma sebebi Yüce Allah'ın eşsiz güzellikte oluşudur. Kur'an'da yaratılanlardan hangisinin işlerinin güzel olacağını imtihan etmek için (Mülk, 67/2) Allah'ın kendinden bir zerre vererek insanı yarattığı beyan edilir (Hicr,

15/28-29). Bu bilgilerden hareketle her insan Yaratıcısından bir parçadır. Dolayısıyla Yüce Allah yaratılan insanda, onun iç benliğindedir. Bu konuda Hz. Peygamber “mümin müminin aynasıdır. “ buyurmaktadır (Ebu Davud, Edeb, 57). Nitekim gerçekten inanan bir insan cüzden küle her varlığın yaratıcısının Allah olduğunun bilinciyle mümin kardeşinde de Hallâk'ın izlerini, güzelliğini görür. Şairimiz adeta merhûn beyit niteliğinde olan bu manzumede de müminden kalp gözünü açmasını yeniler ki yüzün Yaratıcısı, Hallâk olan Yüce Allah'ın müminin kalbini ayna ettiğini mezkûr hadise mânen iktibasla bildirir:

Aç basiret çeşmin iy mü'min göresin sen seni

K'eyledi mir'ât mü'min kalbini Hallâk-ı ruh

Bu beyitte Rumelili Za'îff, manzumesini kaleme alma nedenini açıklar. Şair dünyaya ait her türlü istekten geçmiş, arzusu yüce sevgilidir. Bu durumda kâinata bugün âşıkların yüzü olduğunu bildirir:

Her hevâdan geçmiüz dîdârdur matlûbumuz

Kâ'inât içre bugün olduk dilâ 'uşşâk-ı ruh

Yüz; klasik Türk edebiyatında şekil olarak devreden dünyaya teşbih edilir. Bu doğrultuda beyitte geçen *devr* kelimesi temel anlamından kinâyeye nakil, aktarma anlamlarına da gelmektedir. Herhangi bir durumdan tutunup kurtulmaya vesile olan zincir ise iç içe girmiş kıvrıkcık ve uzun saçlarla ilişkilendirilir. Bu durumda sevgilinin saçları Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın beyan ettiği emir ve yasaklara uyulmasını beyan eden ayet mealinden (Âl-i İmrân, 3/103) ilhamla inanların sınıksız sarılması gereken İslâm dinidir, kurtuluş yoludur. Cihanda aşktan deliye dönen Rumelili Za'îff, iki cihanın sevgilisi Hz. Peygamber'den ahirete intikal edildiği günde kurtuluş ipini boynuna dolmasını talep eder. Bu talebinin nedenini de aşka bağlar:

Ruhları devrinde boynuma saçı zencîrini

Dolayup oldum cihân içre bugün şeydâ-yı'ışk (TIV/ 25-32)

Leb

İçki bardağı anlamına gelen *câm* genellikle içindeki şarabın kırmızı renginden dolayı leb/dudakla ilgi kurularak klasik Türk şiirinde çeşitli tasavvurlar eşliğinde ziyadesiyle zikredilen kelimedir (Batislam, 2017: 49). Şiirde *câm* kelimesi ebedî hayat kaynağı anlamında çeşme-i hayvân veya âb-ı Hızır ibareleri ile edebî sanatlar yapılarak ele alınır. Kelimenin bu ibarelerle kullanılmasının kaynağı; Kur'an'da kendisine verilen ilim neticesinde sözleriyle çevresini de hidayete erdiren, Allah'ın velî kulu Hızır'ın âb-ı hayat/çeşme-i hayvân ölümsüzlük bahşeden vafıdır (Kehf, 18/60-66). Şairimiz cennet bahçesine ölümsüzlük saçan sevgilinin dudaklarının ömür artırdığını veya ölümsüzlük bahşettiğini Hızır kıssasına telmihle anlatır:

Câm-ı rûh-efzâ durur yâ çeşme-i hayvân leb

Kim cinan bâgına âb-ı Hızır ider efşân leb

Bu kez dudak bir önceki beyitte de ifade edildiği üzere hayat veren konuşmadan dolayı bal ve tatlı söze benzetilir. Bunun yanında kırmızı renk ve küçük olması sebebiyle şarap, yakuttan yapılan hokka, kırmızı can ve mercan tenâsübüyle teşbih edilir:

Şehd ü şîrindir ya şîr-i şekkerin yâ rah yâ

Hokka-i yâkûtdur yâkût-ı can mercân leb

Klasik Türk edebiyatında Hz. İsa Kur'an'da beyan edildiği üzere topraktan kuş yapıp onlara hayat vermesi ve ölüleri diriltmesi mucizeleriyle (Âl-i İmrân, 3/49) zikredilir. Rumelili Za'îffî aşağıdaki beytinde sevgilinin dudağını Hz. İsa'ya benzetir. Onun kendisi gibi kara toprağa, ölü cisimlere hayat verdiği dile getirir, telmih sanatı uygular:

Yâ dem-i İstî durur kim ben kara toprak gibi

Mürde escâma irüp eyler ser-â-ser cân leb

Yukarıda yanağın gül bahçesine teşbih edilmesinden sonra bu beyitte de sevgilinin yüzü güzellik bahçesi olarak bildirilmektedir. Bu güzellik bahçesinde gül yaprakları saçan yüzde leb/dudak rengi itibarıyla gülen lale yapraklarıdır:

Ruhların gülzâr-ı hüsn içre saçar evrâk-ı gül

Zeyn ider ol bâğı berg-i lâle-i handân leb

Klasik Türk şiirinde sevgilinin dudakları inci gibi dişleri barındırması sebebiyle de önemlidir. Bu bağlamda dudaklar bazen mücevher dişleri saklayan kutudur (Erdoğan Taş, 2018: 310). Tasavvufî görüşte hâce ise şeyh, mürşit anlamlarına gelmektedir (Uludağ, 2005: 151). Klasik Türk şiirinde sevgilinin büküm büküm zülüfleri şeklen herhangi bir kilidi açan kurtarıcı manasında hâcedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudakları değerli cevher satan dükkâna benzetilmiştir. Onun kurtarıcı zülüfleri, güzellik pazarında bugün dükkânı açıp değerli kutuya ulaşılmasını sağlayan rehberdir:

Hâce-i zülfün yine bâzâr-ı hüsn içre müdâm

Dürc-i gevher yaştanur açup bugün dükkân leb

Gamze, dudakların hareketiyle çene veya yanakta oluşan çukurdur. Divan şairlerinin hayal dünyasında âşığı ikilemde bırakan gamze genellikle yaralayıcı özelliği ile ele alınır (Erdoğan Taş, 2018: 74). Sevgilinin gamzesini gören Rumelili Za'îffî sevgilinin dudaklarına seslenir. O dudakların kımıldaması neticesinde kuruntudan yüreğinin ağzına geldiğini irsâl-i mesel sanatıyla anlatır:

Gamzen görsem gelür yürek vehimden agzuma

Dalbınur can çıkmaga depretsen iy cânân leb

Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı ve dudakları dârü's-şifâ/şifa evidir. Ancak yapılan çalışmalarda sevgilinin dudaklarının âşığına ilaç sunmadığı, dolayısıyla derman da olmadığı tespit edilmiştir (Erdoğan Taş, 2018: 274,

299). Rumelili Za'îffî'nin aşağıdaki beytinde ise sevgilinin dudaklarının hasta âşıklara, gönüllere her zaman derman veren şifa evi olduğu ifade edilmektedir:

'Âşık-ı bîmâra 'âlemde budur dârü'ş-şifâ

Haste diller derdine her demdedür dermân leb

Kırmızı, değerli taş anlamında la'l; tasavvufî görüşte dudak demektir. Rengi ve içeni mest etmesi sebebiyle klasik Türk şairlerinin tasavvurunda açık istiare ile şaraptır. Bu hayalden hareketle la'li nâb; saf şarap içinde Allah'tan başka mâsivâ bulunmayan ilâhî aşktır (Uludağ, 2005: 226). Beyitte geçen câm ise aşk şarabı veya kadeh demektir. Mucidi olduğu rivayet edilen Cem ile beşerî aşkı ifade etmek için zikredilir (Zavotçu, 2013: 154). Bu edebiyatta yukarıda izah edilmeye çalışıldığı gibi sevgilinin zülfü simsiyah, uzun olmasının yanında çeşitli özellikleriyle âşğın aklını başından alıcıdır. Arapça kara anlamında sevdâ ile aşkı tanımlamada kullanılır. Zülf siyah ve uzun olması sebebiyle insanı aşk gibi yüce ancak bir o kadar da uzun soluklu, karmaşık duygulara götürür. Ayrıca klasik Türk edebiyatı şairlerinin gözünde beşerî aşk ilâhî aşk kadar kutsaldır. Çünkü beşere duyulan muhabbet insanı hakikî aşka götüren basamaktır. Rumelili Za'îffî, ilâhî aşkı anmak isteyen âşğın Cem'in şarabından içip sevgilinin saçlarına benzeyen aşk sevdasının aklını aldığını anlatır:

Câm-ı Cem nûş itdi 'âşık la'li nâbün yâdına

Şimdi zülfün gibi aldı 'aklını sevdâ-yı 'ışk (T, VI)

Hat

Hat; çizgi, satır ve yol anlamlarına gelir. Bu anlamlarına kinâye divan şiirinde sevgilinin güzellik bahçesi olan yüzünde ince tüylere/ayva tüyelerine verilen addır. Şairlerin hayal dünyasında ayva tüyleri; yeşil, taze bitkilerle abir, amber, misk gibi kokulu maddelere renk ve koku yönünden benzetilir. Bu benzerlikler neticesinde sevgilinin gençliği veya ilerleyen yaşı vurgulanır. Bunlardan fesleğen olarak da bilinen, oldukça etkili kokulu, koyu yeşil renkli bitki reyhan, klasik Türk edebiyatında hat için müşebbehün bih olarak kullanılır. Ayrıca hat siyah renkli güzel koku maddesi ambere de benzetilir (Erdoğan Taş, 2018: 216-235). Rumelili Za'îffî, sevgilinin gül bahçesine teşbih edilen yüzünde her zaman reyhan kokuları saçan tüyelerinin saçıyla arkadaş olup amber koktuğunu tenâsüble anlatır:

Gülşen-i hüsn içredür her demde reyhan-rîz hat

Hem-ser olalı saçunla oldu 'anber-bîz hat

Çin klasik Türk edebiyatında ziyadesiyle zikredilen ülkedir. Divanlarda Türkistan'ın doğusunda ve Tarım'ın güney-batısındaki bölgelerde yaşayan Türk kabilesinden adını alan Çin'in güney bölgesi Mâçîn de sıklıkla geçer. Bunların ötesinde Çin'in zikredilen diğer şehri Hoten'dir. Hatâ, Hatây, Hitâ, Hitây ve Hutun şeklinde beş değişik şekilde geçen Hoten de güzelleri ve onlara özgü güzellik unsurlarıyla ele alınır (Yeniterzi, 2010: 309-313). Şairimize göre sevgilinin yüzü, güzellik sayfasındaki yazı gibidir. Çin, Mâçîn ve Hoten'i seyredenlerin dahi görmediği bu güzelliğin gönül alıcı olduğunu dile getirir. Böylece mezkûr ülke ve şehirlerine telmihle yüzdeki tüylerin kitap gibi düzgünlüğüne de imâda bulunur:

Çin ü Mâçin ü Hoten seyrin idenler görmedi

Mushaf-ı hüsnündeki hat gibi dil-âvîz hat

Divan şiirinde sevgilinin ayva tüyleri yüzün büyük bölümünü kaplaması sebebiyle yanakla zikredilir. Yanak ise berraklık, renk ve yüzün iki yanında olmasından dolayı çeşitli benzetmelerle ele alınır. Beyitte geçen câm-ı la'li; kırmızı kadeh anlamında yanağın sıfatıdır. Sevgilinin kırmızı kadehe benzeyen şeker yanakları, onun su tenine düşmüş iki yanda ceplerdir. Bu su berraklığındaki yanaklarda bulunan sık tüyler insanı yokluk ülkesine iletirler, kendinden geçirirler:

Suya mı düşdi şeker kim câm-ı la'li haddüni

Ceybine salub 'adem milkine ilter tîz hat

Edebî sanatlar klasik Türk şiiri için kılavuzdur. Beyitte geçen gül renkli anlamında Gülgûn; İran'ın tarihî-efsanevî kişiliklerinden Hüsrev Pervîz'in iki güzel atından biridir. Diğer atının adı ise Şebdîz'dir. Divanlarda Gülgûn rengi ile ilişkilendirilip gözyaşı, yanakla ve Şebdîz'le zikredilerek çeşitli teşbihler yapılır (Zavotçu, 2013: 291). Şebdîz kelimesinin karayağz at anlamı doğrultusunda (Kaya, 2008: 99) (Kurnaz) yüzdeki tüyler için benzetilen öge olarak da kullanılır. Şairimiz güzellik meydanına teşbih ettiği sevgilinin yüzünde Şebdîz gibi kara tüylerin sıçrayıp çıkmasından beri o gül yanakların kendisini bitirdiğini haber verir:

Eşk-i Gülgûnum yanılmayub helâk eyler beni

Sıçrayub meydân-ı hüsne çikalı Şebdîz hat

Klasik Türk şiirinde Çin'den sonra ülke anlamına gelen Mısır tevriyeli kullanımıyla da sıkça ele alınan ikinci ülkedir. Rûm; eskiden Anadolu'yu da içine alan Doğu Roma imparatorluğu sınırlarında Anadolu topraklarına verilen isimdir. Şiirlerde beyazlık ve güzellerinin çokluğu ile ele alınır (Yeniterzi, 2010: 322, 324). Magrib ise batı anlamında Mısır'ın kuzeyinde bulunan İspanya, Portekiz gibi ülkelerdir (Devellioğlu, 2007: 562). Aşağıdaki beyitte şair zülüflerin güzellik ülkesinin muhteşem reisleri olduğunu söyler. Zülüfler reis olduğundan beri tüylerin batı ülkesindeki askerlerini güzelleri bol olan Anadolu'ya gürültüyle çektiğini söyler. Böylece Anadolu'daki güzellerde tüylerin az oluşuna imâda bulunur:

Mısır-ı hüsn içre re'îs-i muhteşem olalı zülf

Çekdi Magrib 'askerini Rûma şûr-engîz hat

Beyitte geçen Mânî; Çinli ünlü bir nakkâş ve ressamdır. Bu yetisini resimlerini barındıran Erjeng isimli eserinde toplamıştır. Akabinde Zerdüştlük ve Hıristiyanlık hükümlerinden oluşan Maniheizm 'i kurup peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Klasik Türk edebiyatında Mânî, kitabındaki güzeller aracılığıyla sevgilinin güzelliğini ifade etmede kullanılır. Güzel yüz, nigâr, nigâristan, nakş, nakkâş, sûret gibi resimle ilgili ibareler bir araya getirilir (Zavotçu, 2013: 469). Mânî'nin güzellerinin resmine parmak basılsa canının olmadığını dile getiren şair, nakkâş zamanı rahatsız eden tüylerin ayıplanmayacağını istifamla anlatır:

Cânı yok barmak basa Mânî cemâlün nakşına

Kılsa nakkâş-ı zamânı tan midur ta'cîz hat

Klasik Türk edebiyatı yaratılan her varlığın özelliklerini teşbih unsuru olarak kullanır, okuyucusunu bilgilendirir. Beyitte geçen semender; iki tarafında su salgılayan kesesi bulunan, ateş üzerinde de rahatlıkla yürüyen Farsça ateş içinde yaşayan anlamında hayvan ismidir. Amphibia sınıfının üyesi olan semender nemli ortamlarda yaşar, lekeli ve kara semenderi olmak üzere iki türe sahip sürüngendir. Ateşe temasından dolayı kendi nağmesiyle tutuşup yandığı, küllerinden meydana gelen yumurtadan çoğaldığı rivayet edilmektedir. Yapısından dolayı sözlüklerde âteş-hâr şeklinde de geçmektedir (Oener, 2018: 303). Rumelili Za'îfî, sevgilinin derya gibi duru yüzünde çıkan tüyleri semenderin lekeli türüne teşbih eder. Gece gündüz ateşini deryaya salan semenderin kendisini de ateşten çıkarmadığını anlatır. Böylece şair kendisinin aşk ateşiyle yandığını ifade ederken yüzdeki lekelerin çoğalmalarına da gönderme yapar:

Çün semender âteşin deryâya salup rûz ü şeb

Kendü gibi nârdan çıkarmaz oldu bizi hat

Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü duru ve genişliği sebebiyle denize teşbih edilir. O denize benzeyen yüzdeki tüyler, sevgiliye has kokuyu getiren derya üzerindeki çizgili dalgalardır. Şair aşağıdaki beytinde denize benzeyen yüzdeki tüylerin bugün aşk denizini dalgalarıyla coşturup sabah rüzgârının kokusunu getirdiğini tenâsüble ifade eder:

Gice hattundan getürdi çün nesîm-i subh bû

Mevc urup cûş eyledi cânâ bugün deryâ-yı 'ışk (T/VI)

Hâl

Şairin güzellik anlayışını ifade ettiği aşağıdaki manzumesi hâl rediflidir. Hâl; içinde bulunulan durum, varlıkların değişebilen maddî ve manevî özellikleri anlamlarına gelir. Tasavvuf görüşünde insanın iradesi ve gayreti olmadan sadece Yüce Allah'ın lütfuyla kalbe gelen feyz, bereket, marifet ve heyecanı ihtiva eden manalar demektir. Farsça ayva tüyü anlamında hat; tasavvufta gayb âlemi veya âlem-i ervâhın/varlık dünyasının oluşumuna işaret eden ibaredir (Uludağ, 2005: 154-159). Tasavvufî bu bakış açısıyla klasik Türk edebiyatında hat ile varlık âlemindeki tüm yaratılanlara, kesrete dolayısıyla onları yoktan var eden Allah'a ve yaratılanlara duyulan sevgi ifade edilir. Nitekim Kur'an'da Allah'ın ezelde kutuplardan itibaren basıklaşarak yeri yarattığı (Nâziât, 79/30) kâinatı insanlara faydalı olacak varlıklarla donattığı (Ra'd, 13/3), insanları ilâhî huzurunda topladıktan sonra yaratıcının delillerini gören akıl sahibi kişilerin kendi tasarrufları olmadan Allah'ın lütfuyla iman ettikleri beyan edilir (A'râf, 7/172). Rumelili Za'îfî, pergelin işlevinden hareketle sevgiliye iradesi olmadan âşık olduğunu ifade eder. İkinci mısradaki kalbine zuhur eden hâlin/fezsin ruh dairesinin merkezinde yer tuttuğunu yani kalbinin merkezinde sevgilinin varlığını bildirir:

Çünkü pergâr-ı ezel kıldı hatun tedvir hâl

Dutdı ruh dâyiresinün merkezinde yir hâl

Beyitte geçen dâyre ibaresi tasavvufî anlamda dünya, madde âlemdir. Dünyaya hat çekmek ile yaratılan her varlığın ilâhî güç neticesinde olduğu ifade edilmektedir. Böylece Allah'ın evreni ve onda olan her oluşumu Kâdir sıfatıyla yarattığı bildirilir. Şair, sevgilinin daireye teşbih ettiği yüzü üzerindeki sihirlendirilmiş tüylerden büyülediğini ifade eder. Ardından tüm âşık kalplerin bu durumdan etkilendiğini dile getirir:

Dâyire hat çekdi efsûn eyleyüp yazdı tılsım

Cümle 'âşıklar kulûbın eyledi teshîr hâl

Klasik Türk şiirinin hayal dünyasında sevgilinin elleri ve saçı, güzel yüzünü kapatan perde ve yelpazeye benzetilir (Erdoğan Taş, 2018: 388-389). Rumelili Za'îffî ise aşağıdaki beytinde kuş uçuramaz deyimini kullanarak saçı ve elleriyle âşıklarına karşı çok sıkı önlem alan, yüzünü kapatan bir sevgiliden haber verir. Gönül kuşlarını avlamak için adeta güzellik bahçesine benzeyen yüzüne tane saçtığını bildirir. Böylece yüzdeki tüyleri imâ eder:

Bâg-ı hüsne dâne saçdı mürğ-ı diller saydıçün

Kuş uçuramaz ideli zülfün ile el bir hâl

Anavatanı Amerika olan biber, XVI. yüzyıl sonunda Akdeniz üzerinden Hindistan'da da yetiştirilmeye başlanan bir sebzedir. 2000-2001 yılları arasında yapılan ziraî çalışmalarda Hindistan'da otuz iki çeşit acı biberin olduğu tespit edilmiştir (Binbir, 2010: 16). Acılığı ile ünlü Hint biberinden hareketle Türk kültüründe herhangi bir olumsuz eylemin yapılmaması için ağza biber sürmek şeklinde bir ihtar sözü oluşmuştur. Za'îffî sevgilinin halini zikrettiği zaman ağzının Hint biberiyle dolduğunu, kendisiyle istediği yakınlığı kuramadığını anlatır. Bu sebepten her nefes durumunu tekrarladığını, yaklaşma arzusunu daima yenilediğini söyler:

Hâlünü zikr itsem agzum fülful-i Hindî dolar

Ol sebebden her nefesde iderem tekrar hâl

Rumelili Za'îffî önceki beyitte sevgiliye her an yaklaşma isteğini bildirdikten sonra bu beyitte kendisini tuzağa düşen gönül kuşu olarak tanıtır. Sevgilinin saçları ve kendisine azıcık yaklaşan halinden dolayı ayakları bitişmiş, bağlı bir şekilde tuzağa düştüğünü haber verir:

Zülfün ü hâlün ucından dâma düşdi mürğ-ı dil

Kaldum uş pâ-beste vü peyveste ben der-zîr-i hâl

Aşk karşısında kendisini ayakları bağlı olarak bildiren Rumelili Za'îffî, gazelinin bu beytinde sevgiliye temennide bulunur. Onun halini tasvir etmenin nice resamlara kudret vermesini diledikten sonra ömrünün her geçen gün uzun olmasını diler:

Hasrevâ günden güne 'ömrün mezîd olsun senün

Niçe kim nakkâş-ı kudret eyleye tasvîr-i hâl

Şair, aşağıdaki beytinde sevgiliye ait güzellik unsurlarından renk bakımından ilişkilendirilen amber kokulu saç ve yüzdeki tüyleri birlikte zikreder, tenâsübü uygular. Bu durumda sevgilinin amber kokulu saçlarının, yüzündeki tüyelerinin, halinin kendisine dert ve sıkıntı verdiğini anlatır:

Bu Za'îfîye belâ vü derd ü gam viren şehâ

Biri zülf-i 'anber-efşandur biri hat biri hâl

Farsça Ajdaha kelimesinden Türkçeye giren ejderha; Türk dilinde evren anlamına gelir. Kanatlı, ağzından alevler çıkarabilen, uçma özelliğine de sahip ejderha epik şiirlerde geçen efsanevî bir hayvandır. Türk destanlarında bolluğun ve bereketin simgesi, yeniden doğuşun temsili kabul edilmiştir (Aydın, 2013: 2). Rumelili Za'îfî son beytinde sevgilinin kıvrım saçlarıyla ejderhanın kuyrukları arasında ilişki kurar. Onun saçları, tüyleri ve halinin kendisini etkilediğini bildirir. Bu etkilenmenin sonucu ejderhâ kelimesini ihâm-ı tenasüble kullanır, merhametsiz aşk evreninin canına kast ederek onu yeni bir hayata sürüklediğini anlatır. Aynı zamanda mezkûr kelimenin bereket anlamına kinâye aşka karşı iştîyâkını de bildirir:

Zülf ü hatt u hâl aldı 'akl ü sabr u fikrümü

Şimdi kasd-ı cân ider bî-rahm ejderhâ-yı 'ışk (T/VII)

Çeşitli Milletlerin Güzellerinin Vasıfları

Klasik Türk şairlerinin hayal dünyasında sevgili veya güzel genellikle siyah saçlı tanımlanır. Önemli bir güzellik unsuru olan saç hakkında şairler siyah renkten daha güzel rengin olmayacağını düşünecek kadar iddialıdır (Tanyıldız, 2009: 948; Şahin, 2011: 1854). Sevgiliye dair şimdiye kadar yapılan çalışmalarda siyah saçın yanında özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren metinlerde zaman zaman sarı saçlı güzellere de rastlanmaktadır (Erdoğan Taş, 2018: 100). Elbette her zaman her toplumda kişilere göre de güzellik anlayışlarının değişebileceği gerçektir. Rumelili Za'îfî XVI. yüzyılda saçları sırma gibi bir kız modeli çizen şair olarak istisnadır diyebiliriz. Nitekim sözlüklerde altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel anlamına gelen sırma kelimesi öncelikle sarı rengi çağrışım yapmaktadır. Bunun ötesinde sevgilinin cilvesini ifade etmede göz de önemli diğer bir güzellik unsurudur. Gözler sürme ile daha da belirginleşerek bakışları anlamlandırır. Rumelili Za'îfî sarı sırma saçlı, gözü sürmeli, teni çok parlak, şeffaf misali bir kıızı satanın bulunmayacağını istifâm sanatı ile bildirir:

Bulunur mı göre bir tâze kız oylan dellâl

Saçı sırma gözi sürme teni billûr-misâl

Saçın güzel kokması için misk dolu kapta bekletilmesi eski bir gelenektir. Bu sebeple klasik Türk şiirinde saç koku ve renk yönünden miske teşbih edilir. Böylece Türk şairlerin muhayyilesinde rüzgâr aracılığıyla özellikle uzun saçlar sevgiliden haber getirirler. Rumelili Za'îfî de kasidenin ikinci beytinde saçları âşğın dağılmış gönlüne benzeter. Her seher o dağılmış saçların kuzey rüzgârının etkisiyle misk saçmasını ister:

Her seher hâtır-ı 'âşık gibi zülfî dağılup

Müşg-rîz ola dokınsa saçına bâd-ı şimâl

Boy da sevgiliye has önemli bir güzellik unsurudur. Divan şairlerinin gözünde müstesna yerde olan sevgili özellikle uzun boylu olarak tanımlanır (Erdoğan Taş, 2018: 362). Rumelili Za'îfî boyu yüce, beli ince, endâmı güzel, kara gözlü ve tenli, beyaz teninde yanakları kırmızı bir güzel portresini tezatin yanında tenâsüb sanatıyla çizer:

Kâmeti yüce beli ince vü endâmı güzel

Kara gözli vü benizli yüzi ak ruhları al

Eski gelenekte yazma eylemi kalemin mürekkebin konulduğu hokkaya değerlendirilmesi neticesinde gerçekleşirdi. Bu eylem şairlere hokkanın ağzının küçüklüğü ve sözün başlangıcı olması münasebetinden hareketle sevgilinin ağzını hokkaya benzetme eğilimi doğurmuştur. Klasik Türk şairlerinin muhayyilesinde ağız rengi akik, ateş; konuşmanın gerçekleşmesi sebebiyle Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizesine (Âl-i İmrân, 3/49; Mâ'ide, 5/110) kinâye âb-ı hayât, can, dârü'ş-şifâ, hekim ve ilaç gibi fazlasıyla benzetmelere konu edilen dudak ile ele alınır. Dudağın yanında ağız daha çok sevgilinin inciye benzetilen dişleriyle zikredilir (Erdoğan Taş, 2018: 295-304). Bunların yanında klasik Türk edebiyatında yüzde veya alında bulunan küçük ve koyu renkli noktadan ibaret olan ben de sevgilide çeşitli benzetmelerle karşımıza çıkan önemli bir güzellik simgesidir. Ben, renginin karalığı ile ilişki kurularak daha çok güzel kokulu oluşuyla ele alınır (Erdoğan Taş, 2018: 241). Şair ağzı hokka, dudağı yufka, dişi inci, sözü güzel, yüzünde veya alında siyah misk kokulu benli güzeli betimler. Böylece şair hokka gibi küçük ağızdan tane tane güzel söz söylemesini umduğu güzelden kendisine karşılık vermesini istemektedir. Nitekim güzel sözlü dilber ancak konuştuğu zaman inci gibi dişleri görünecektir:

Ağzı hokka dudağı yufka dişi dür sözi hûb

Ola yüzinde ya alında siyeh müşgin hâl

Klasik Türk edebiyatının hayal dünyasında sevgili bir bakışıyla dahi âşığı mest eder. Temel bakış organı göz, bakışı anlamlandıran kaş, âşığın aklını başından alan, ispiyoncu manasına gelen gamz ve aldatici bakış gamze bu edebiyatın adeta ayrılmaz dörtlüsüdür (Nalçacıgil Çopur, 2020: 77). Ayrıca kaşlar herkesin kendine özgü belirli bir biçimde kıllardan oluşması münasebetiyle Allah'ın ezelde kullarına takdir ettiği ilâhî fermana, yazıya aynı zamanda şeklinden dolayı yaya, her bir kirpik tanesi ise hedefine isabet ettirmek için kurulan oka benzetilir. Sevgiliye has diğer bir güzellik unsuru olan saç ile de çok çeşitli teşbihler yapılır. Öncelikle saç şairlerin muhayyilesinde kıvrımlı şeklinden dolayı eski yazıda dal harfine benzetilir (Erdoğan Taş, 2018: 103). Rumelili Za'îfî, kaşları kader yazılı yay, kirpiğinin her biri kaza okları, gözlerinin gamzesi kusur bulmaya meraklı, saçı dal sesi gibi büklüm büklüm olan bir sevgili portresi ile beğendiği güzeli betimler:

Kaşları kavs-i kader sehm-i kazâ her müjesi

Çeşmünün gamzesi gammâzına zülfi ola dâl

Klasik Türk edebiyatında fazlaca değinilmeyen güzellik unsuru olan burun zikredildiğinde genellikle küçük ve düzgün oluşu ile ön plana çıkarılır. Kollar da tıpkı burun gibi düzgünlüğü ifade etmede zikredilir (Erdoğan Taş, 2018: 266- 382). Böylece yüzde düzgün burun ile yanlarda o buruna nispetle biçimli kollar simetri oluşturur. Şair

aşağıdaki beyitte sevgilinin burnunu ve kolunu düzgün oluşu ile zikreder. Mübalâğa ile ne giyse yakışacak kadar düzgün kollu sevgilinin bakışı ve gülüşü güzel, insanı mest eden her işi işvelidir:

Burnı çekme kolı dökme ne ki geyse yaraşa

Bakışı gülüşü güzel her işi şîve vü âl

Güneş; ısı, enerji verici olması sebebiyle edebiyatta sevgilinin teni arasında ilişki kurularak kullanılan gök cisimidir. Rumelili Za'îfî'nin aşağıdaki beytinde geçen *kâfur*; Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından elde edilen beyaz kokulu eskilerin aydınlatmak amacıyla kullandıkları bir malzemedir (Özön, 1965: 367). Bu sebeple *kâfur* klasik Türk edebiyatında kokulu mum anlamında *şem'-i kâfûr* tamlamasıyla zikredilerek sevgiliye has kokulu ten, boğaz ve saç kastedilir. Şair, çevreyi aydınlatırken ortama da letafet veren *şem'-i kâfûr*'ün rengi ile sevgilinin teni arasında münasebet kurar. Baştan ayağa parıltı saçan güneşe benzer güzellikteki sevgilinin boynunun misk kokulu mum gibi olmasını ister:

Şem'-i kâfûriye mânend ola gerdâni beyâz

Şems-i enver gibi başdan ayaga ola cemâl

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi verilen Yûsuf suresinde Hz. Yusuf'un olağanüstü güzelliği ve sözünün doğruluğu beyan edilir (Yûsuf, 12/28-29, 31). Bu ayetten ilhamla klasik Türk edebiyatında Hz. Yusuf'un güzelliği fazlasıyla ele alınan husustur. Rumelili Za'îfî de aşağıda yüzü açıldığında görenlerin Hz. Yusuf'a benzer, dudakları şeker kaynağı gibi doğru sözlü, aşka düşkünlüğünü sebebiyle yüz saf suya bedel olduğu sevgiliden haber verir:

Açılır görse yüzini tuyalar Yûsuf-vâr

Çeşme-i kand-i lebi teşnesi yüz âb-ı zülâl

Klasik Türk edebiyatında kâinattan esinlenerek sevgilinin kaşları şeklen hilâle benzetilir (Erdoğan Taş, 2018: 24). Ayrıca üstün ahlâk sahibi Hz. Peygamber'in (Kalem, 68/4) güzelliği ve tabiatı ayın on dördüne teşbih edilir (Yeniterzi, 1993: 199). Yorumlardan hareketle şair sevgilinin ayın on dördü gibi dünyaya ışık vermesini, hilâl şeklindeki kaşlarıyla dünyanın sevgisini arzuladığı bir güzele/Hz. Peygamber'e aşkla bağlanılmasını ister:

Ayun on dördü gibi vire ziyâ dünyâya

'Âlemi mihrine müştâk ide ol kaşı hilâl

Klasik Türk edebiyatında leb/dudak; tatlılığı, güzelliği karşısında öpen âşığın erimesi, yiyenlerin vücuduna şifa olarak yaratılan bala (Nahl, 16/68-69) teşbih edilir. Dudak aynı zamanda âşığın sevdiğini devamlı anması sebebiyle sevdiğinde eridiğini, yok olduğunu da ifade eder (Ataş, 2020: 60). Güzelliğin ifade edildiği kasidenin aşağıdaki beytinde Rumelili Za'îfî, her görenin yüzünü seveceği sevgilinin lezzetli dudaklarını öptükçe balın erimesi gerektiğini anlatır. Böylece sevgilinin güzelliği karşısında şevkli insanların eriyeceğini, onunla hemhal olup ona teslim olacaklarını bildirir:

Şöyle mahbûb ola kim seve görenler yüzini

Şöyle lezzetlü ki öpdükde lebin eriye bal

Klasik Türk edebiyatında güzelin boyu genellikle fidan gibi servi ağacının uzun boyuyla ilişkilendirilir (Erdoğan Taş, 2018: 368-372). Rumelili Za'îffî, bu beytinde Bosna güzellerinden dem vurur. Onların yüzlerinin yıkanmış, ferahlamış insanların rahatlayan ruh hallerinde olduğu gibi güldüğünü, aşırı derecede bellerinin ince, boylarının servi fidanına benzediğini söyler:

Yüzi yunmuşca güler yüzlüce Bosna güzeli

Bagy sûretli beli ince boyı serv nihâl

Şair aşağıdaki beytinde bu kez Çerkez güzelini anlatır. Onların yavaş hareket ettiğini, naz ve konuşmalarıyla gönülde bıkkınlığın kalmayacağını anlatır:

Çerkesün güzeli yavaş olıcak ra'nâdur

Nâz u şiveyle söze gelse komaz dilde melâl

Bosna, Çerkez güzellerinden sonra Arnavut güzellerinin gönüllü, istekli olduklarını bildiren Rumelili Za'îffî, onların sahibine yıllarca iyi ad bırakmayacağını dile getirir. Bu genellemeden şair Arnavut güzellerinin âşığına çok çektirdiklerini de ifade etmektedir:

Arnavud gerçi gönüllü olur ammâ güzeli

Sâhibine eyü sanusını komaz meh ü sâl

Rumelili Za'îffî, Rus güzellerinin genç olduğunu etlerine dolgun, boy poslarının güzel, hem de hoş tavırlı olduklarını dile getirir:

Rus dilberlerinün vasle vü terdür güzeli

Derisine tolu endâmı güzel hem hoş-hâl

Gelişleriyle mutluluk veren bakışları uğurlu Macar güzellerinin ise oldukça nazik olduğu bildirilir:

Macarun hûbları nâzûk olur gâyetde

Makdemi sa'd ü mübârek nazarı ferrûh-fâl

Klasik Türk edebiyatı şairlerinin güzellik algılarında ağız, küçük olması bakımından en çok açılmamış goncaya teşbih edilir (Erdoğan Taş, 2018: 275). Rumelili Za'îffî bu beytinde dürc kelimesinin kutu anlamından hareketle kavuşma günü o gonca ağızlı sevgilinin eteğine kimsenin dokunmamış, temiz olmasını ister:

Dürcine kimse el urımamış ola gonceleyin

Pâk-dâmen ola gül-tek açıla rûz-ı visâl

Şair bilgili kişilere seslenir, resmettiği güzelin bölgesinin öneminin olmadığını bildirir:

Kangı tâyîfeden olur ise olsun 'ârif

Didigüm vasf ile mevsûf olıcak virme mahal

Rumelili Za'îffî bu sıfatlarda güzeli bulup getiren kişinin değerinden fazlasını alacağını söyler:

Ara şehri bu sıfatlu güzeli bul da getir

Gel Za'îffiye behâsun degerinden artuk al (K7/1-18)

SONUÇ

Rumelili Za'îffî'nin güzellik anlayışını konu edinen bu makalede öncelikle güzellik; îlâhî nurun izlerini taşıyan kâinat ile ilişkilendirilip çiçeklerle bezeli bahçeye benzetilmiştir. Bu bahçenin yaratıcısı sevgili, âşığına el veren mürşit konumundadır. Şair sevgiliye dair güzellik unsurlarından saç, göz, yanak, dudak, yüzdeki tüyler, sevgilinin tutum ve davranışlarını konu edinen altı manzumesini de tıpkı güzelliğin ifade edildiği şiirde olduğu gibi aşka dayandırmıştır.

Güzellik unsurlarından saç; çiçeklerden oluşan bahçeyi kapatan kâfire, koku, şekil ve renk yönünden sümbüle teşbih edilmiştir. Sevgilinin tel tel saçları, güzellik bahçesine rahmet yağmurlarının habercisi buluta; uzun saçlar sihir yapan büyücüye benzetilmiştir. Ayrıca saçlar Leylâ ve Mecnûn mesnevilerinin kahramanları zikredilerek anlatılmıştır. Böylece saç, Leyl kelimesinin gece anlamına kinâye ile siyah renkli kuşun kanatları olarak hayal edilmiştir. Sevgilinin gözleri, vuslatı bildirmeyen kırmızı dudaklar gibi âşığının gözlerinin kıpkırmızı olmasına yol açan aslan cesaretli okçudur. Saçlarla korumaya alınan gözler, za'ferân bitkisiyle tedavi edici tılsımdır. Rumelili Za'îffî'nin ifadelerinde yanak; özenle yazılmış kitaptan bir sayfa, güneşin pırıltısına benzer ışık saçması ile Çin güzellerini geride bırakacak kadar güzel, din öğreticisi Manî'nin resimlerine ilham veren ve kavisli kaşlar dolunay gibi yüzün kemerleri olarak yorumlanmıştır. Saf şaraba kinâye îlâhî aşka uzanan yolda basamak olan dudaklar; Allah'ı tedâî eden lâleye, konuşmanın çıkış noktası olması sebebiyle Hızır gibi doğru yola ileten öğreticiye, Hz. İsa misali ölü canları diriltten kurtarıcıya, bala ve inci dişleri saklayan kutuya teşbih edilmiştir. Yanaktaki ayva tüyleri; Hoten güzellerinin ötesinde güzellik âbidesi, koku ve rengi ile ambere, Şebdîz, semender gibi hayvanların özellikleriyle bağ kurularak müşebbehün bih unsuru olarak yorumlanmıştır. Sevgilinin tutum ve davranışlarının ifade edildiği hâl; varlık âleminin güzelliğinde Allah'a duyulan sevgi, muhabbet böylece sevgilinin durumunu betimlemesi için resamlara güç veren ilham kaynağıdır. Bu durumda eller, umut vaat eden görüntüyü kapatan yelpazedir. Ayrıca sevgilinin ulaşılmaz tutumu; âşığın ağzını yakan biber, gönlü tuzağa düşen gönül kuşudur.

Makalede çeşitli milletlerin güzellerini ihtivâ eden manzumede Rumelili Za'îffî Bosna, Çerkez, Arnavut, Rus ve Macar güzellerinin özelliklerini bildirmiştir. Ayrıca Za'îffî'nin saçları sarı güzelden bahseden döneminin nadir şairlerinden olduğu tespit edilmiştir. Şair sarı saçın ötesinde sevgiliyi uzun boylu, ağzı hokka kadar küçük, göz ve kaşlarıyla aldatan bir güzel çizerek klasik Türk edebiyatının genel anlatımlı güzellik ilkelerine sadık kalmıştır.

Sonuç olarak Rumelili Za'îffî, antik Yunan felsefesinden hareketle güzelliğin mazharının varlık âleminin yaratıcısı Allah'tan kaynaklandığını dile getiren, beşerî aşkı îlâhî aşka ulaşmaya yol olarak tanımlayan bir şairdir. Bunların ötesinde şair manzumelerinde Leylâ ve Mecnûn kıssasına, Çin, Hoten güzellerine, Hızır, Hz. İsa'nın mucizelerine

atıflar yaparak şairliğin bilgelik göstergesi kabul edilen telmih sanatını gerçekleştirmiştir. Şiirlerde telmih sanatının yanında yukarıda zikredilen hususlarda teşbih sanatının ziyadesiyle gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca Rumelili Za'îfî, güzellikten dem vurduğu şiirlerinde ihâm, nidâ, gözden uzak olan gönülden de irak olur ve kuş uçurmaz atasözünü, deyimine de yer vererek irsâl-i mesel sanatlarını uygulayan, öncelikle dönemin özellikleri doğrultusunda güzelliği tasavvufî açıdan da yorumlayan velûd bir şairdir.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve müzilü'1-ilbas 'alâ mâ iştehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, thk. Yusuf b. Mahmud Elhac Ahmed, ts.

Akarsu, Kâmil (2011). *Rumelili Za'îfî Dîvânı*. Ankara: Berikan Yay.

Aristoteles (1278). *Poetika –Şiir Sanatı Üstüne-*. çev. Ö. Aygün, A. Çokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Aydın, Öznur (2013). “Çin ve TÜRK İşlemelerindeki Ejderha Motifi”. *Akdeniz Sanat*. C. 6 (12): 2.

Batıslam, H. Dilek (2017). “Gazelde Redif-Anlam İlgisi Bağlamında Sehî'nin Kadeh Redifli Gazeli” *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. C. 3 (1): 49.

Baytop, Turhan, Kurnaz, Cemal (2003). “Lâle”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 80.

Bertens, Hans (2019). *Edebi Teori*. çev. A. Aydın. İstanbul: Sel Yay.

Binbir, Seyfullah, Baş, Tülin (2010). “Bazı Yerel Biber (*Capicum annum L.*) Populasyonlarının Karakterizasyonu”. *Anadolu Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*. C. 20 (2): 16.

Cebeci, Dilaver (2017). *Divan Şiirinde Kadın*, Ankara: Panama Yay.

Coşkun, S. Vicdan (2013). “Za'îfî”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 103.

Çavuşoğlu, Mehmet (1986). “Divan Şiiri” *Türk Dili Aylık Dergisi*. C. 415 : 7.

Çavuşoğlu, Mehmet (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlihi*, İstanbul: Kitabevi Yay.

Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Yay.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2006). *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sünenü Ebi Davud*, I-VII, Yayına Hazırlayan. İzzet Ubey ed-Deaas, Daru İbni Hazm 1418/1997.

Erdoğan Taş, Mehtap (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Farabî (2020). *İlimlerin Sayımı*. çev. A. Arslan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Kahramanoğlu, Kemal (2015). *Modernliğin Gölgesinde Divan Şiiri*. Konya: Palet Yay.

Kaya, Bülent (2008). *Divan Şiirinde At*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kaya, Doğan (2000). “Divan Şiiri ve XIX. Yüzyıl Halk Şiirinde Güzel Tasviri” *Âşık Edebiyatı Araştırmaları* C. 3: 2.

- Koç, Turan (2019). *İslâm Estetiği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kurnaz, Cemal (1996). "Gül". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 220.
- Kuşeyrî, Abdülkerim (2019). *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (Çev: S. Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Muhyiddin İbn Arabî (2017). *İlâhî Aşk*, (Çev: M. Kanık), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Nalçacıgil Çopur, Emel (2020). "Divan Şiirinde Savaş Aletleri: Hançer, Kılıç, Ok". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* C. 10 (1): 77.
- Nazik, Sıtkı (2018). "Klasik Şiirde Türk Güzeli". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (45): 155.
- Oener, Lejla (2018). "Sâbit Dîvânî'nda Mitolojik ve Efsânevî Kuşlar". *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* C. 1 (13):303.
- Özden, H. Ömer (2002). "Hellenizm Öncesi Yunan Felsefesinde Güzellik Anlayışları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (17): 61.
- Özön, Mustafa Nihat (1965). *Osmanlıca Türkçe Lûgat*, İstanbul: İnkilâp Kitabevi.
- Pala, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.
- Şahin, Kürşat Şamil (2011). "Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi". *Turkish Studies* C. 6 (3): 1854.
- Şahin, Kürşat Şamil (2012). "Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 5 (23): 387.
- Tanyıldız, Ahmet (2005). "Hüsün ve Melahat Hâfız'ın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme". *İnsan Bilimleri Araştırmaları* C. 7 (13): 139.
- Tanyıldız, Ahmet (2009). "Sevgilide Güzellik unsuru olarak saç". *Turkish Studies* C. 4 (2): 948.
- Tarım ve Orman Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü. "Bulutlar". www.mgm.gov.tr. [20.03.2021].
- Tarlan, A. Nihat (2021). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*. Ankara: Akçağ Yay.
- Taşkent, Ayşe (2018). *Güzelin Peşinde*. İstanbul: Klasik Yay.
- Uludağ, Erdoğan (2015). "Fuzûlî'nin Gazellerinde Bir Güzellik unsuru olarak Yanak". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C. 8 (1): 16-18.
- Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yay.
- Yeniterzi, Emine (1993). *Dîvan Şiirinde Na't*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Yeniterzi, Emine (2010). "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* C. 3 (15): 16-18.
- Zavotçu, Gencay (2013). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, İstanbul: Kesit Yay.